

ÖNIGAZGATÁS ÉS EL NEM KÖTELEZETTSÉG*

Az öngazgatás, amely a társadalmi tulajdonra épül, és Jugoszlávia el nem kötelezett politikája a jugoszláv társadalmi lét két olyan alapvető és lényegbeli összetevője, amely szorosan egybetartozik és kölcsönösen függ egymástól. Ma teljes meggyőződéssel állíthatjuk, hogy a szocialista öngazgatás rendszere nélkül aligha beszélhetnénk Jugoszlávia el nem kötelezett külpolitikájáról, el nem kötelezett helyzetéről. És fordítva: Jugoszlávia aligha fejleszthetné sikeresen saját szocialista öngazgatási rendszerét az el nem kötelezettség politikájára, az el nem kötelezettségre mint tartós alapra épülő nemzetközi viszonyokban kifejtett tevékenysége nélkül.

Az öngazgatás mint a társadalmi viszonyok rendszere és az el nem kötelezettség, mint Jugoszlávia külpolitikájának és a nemzetközi viszonyokban vállalt szerepének tartós pozíciója, mint annak szilárd orientációja s egyben magyarázata is. Magyarázat nemcsak a jugoszláv szocialista társadalomban jelentkező egyes ellentmondásokra és dilemmákra, hanem a korszerű világ ellentmondásaira és ellentéteire — különösen a mai szocialista gyakorlat és a szocialista országok egymás közötti viszonyainak vonatkozásában —, de ugyanakkor a haladó emberiség, mindezekelőtt a munkásosztály — amely egyébként egész sor országban, ilyen vagy olyan formában, kisebb-nagyobb mértékben a haladásnak erre az útjára lépett — általános törekvéseihez mutat gyakorlati utat, megvalósításához módszert.

Ha megkísérelném kifejtetni a szocialista Jugoszlávia szocialista öngazgatási rendszerének és el nem kötelezett politikájának közös feltételeit és forrásait, akkor mindenekelőtt a következőket emelném ki:

* A múlt év első felében *Öngazgatás és el nem kötelezettség* cím alatt Japánban napvilágot látott Edvard Kardelj két ismert munkája, a *Társadalmi tulajdon* ellentmondásai a mai szocialista gyakorlatban és *Az el nem kötelezettség történelmi gyökerei*. A japán nyelvű kiadvány előszavát, azaz a szerző által írt előszó bővített változatát a JKSZ folyóirata, a *Szocializmus* tette közzé, melyet most folyóiratunk is teljes egészében átvesz.

Az öngazgatás és az el nem kötelezettség gyökerei

Mindenekelőtt rámutatnék az öngazgatás és az el nem kötelezettség gyökereire. Jugoszlávia többnemzetiségű ország, a történelmi szempontból nem tartozik az államalkotás régebbi születtei közé, melyekben a nemzeti különbözőség rendszerint kevésbé kifejezett. Jugoszlávia fiatal, csak az első világháború után született állam, mely nem annyira az itt élő népek akaratából, mint inkább imperialista kényszerre jött létre. A régi Jugoszláviában a hatalmon lévők centralisztikusan uralkodtak, népek börtönévé változtatták az országot — ennek következménye pedig az volt, hogy a régi Jugoszlávia már a második világháború legelején széthullott.

Jugoszlávia nemzeteit és nemzetiségeit a forradalmi munkásmozgalmon kívül, melynek élén a Jugoszláv Kommunista Párt állt, többé már senki sem egyesíthette. A forradalmi munkásmozgalom nem csupán azzal a jelszóval egyesítette őket, hogy Jugoszláviát föl kell szabadítani a megszállók alól, hanem az új Jugoszlávia programjával, amely a föderatíván szervezett nemzetek és nemzetiségek szabad és egyenjogú Jugoszláviáját, illetve a nép demokratikus hatalmán alapuló államát ígérte. Valójában tehát a nemzetek és nemzetiségek öngazgatása volt az első és legdöntőbb tényezője annak, hogy elfogadják egy új közös állam életrehívását.

Ugyanebben az irányban egy másik fontos tényező is hatott. A régi Jugoszlávia belső ellentétei — a nemzetiségi és az osztályellentétek, a kulturális és a szociális különbségek, a végtelenségig szegény falvakat jellemző ellentétek — már a második világháború kitörése előtt a forradalom előhírnökei voltak. Ha nincs a második világháború, a régi Jugoszlávia ott találta volna magát a forradalmi krízis kellős közepében. Amikor kezdetét vette a népfelszabadító háború, a népfelszabadító harcnak, a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságnak éppen a tömegek forradalmi törekvése volt az erős összetartó tényezője. Más szóval: a népfelszabadító háború és a szocialista forradalom egyetlen egységes folyamattá szövődött, ez adott a forradalomnak óriási belső erőt és egységet.

A népfelszabadító mozgalom jellegénél fogva, a népfölkelés fegyveres erői az ország egyes részeiben gyakran, sokszor hónapokig teljesen külön, minden kölcsönös kapcsolat nélkül, végsőkig decentralizáltan harcoltak. Mindennek ellenére, az eszmei egység szintjének köszönve, a népfelszabadító mozgalom egységes volt — az azonos célok, az egymásnak nyújtott állandó segítség tette egészszé.

Ilyen körülmények között jöttek létre országszerte a felszabadított területek, melyek olykor egy-egy nagyobb területbe olvadtak, máskor a megszállók szakították ismét apróbb területekre; a népfölszabadító harc egységei tehát nem fejthettek ki egységes tevékenységet a fölszabadított területek mindegyikén. Itt jutott kifejezésre mindenekelőtt a nemzeti értelemben vett öngazgatás, azaz egyes formái a nemzeti öngazgatásnak, bár mindegyiket a jövő Jugoszláviájának eszmei egysége, közös katonai és politikai legfelsőbb szervei fűzték egymáshoz. A népfelszabadító hábo-

rú körülményei között a hatalom nem alakulhatott holmi bürokratikus-adminisztrációvá, mely minden társadalmi teendőt irányít — a dolgozók maguk szervezkedtek a népfelszabadító bizottságok valamilyen formájába, maguk gondoskodva területükön a közrendről és a lakosság minimális életfeltételeinek biztosításáról. A felszabadított területeken levő gyárak igazgatását is a munkások vették kézbe. Arra, hogy a gyárakat a munkások irányították, nem volt túl sok példa, mivel a felszabadított vidékeken a régi Jugoszláviában alig akadt gyár, de ez is elegendő volt ahhoz, hogy megszülessen az öngazgatás eszméje, beinduljon kezdeti gyakorlata.

A háborút követően — a világ akkori szocialista gyakorlata, pontosabban a dogmatizmus hatására — Jugoszláviában is bizonyos dilemmák támadtak a szocializmus további fejlődési útjának tekintetében, sőt ezek a dilemmák a nemzeti viszonyok fejlődését illetően is fölmerültek. A néptömegek forradalmi tudata azonban, mely a népfelszabadító háborúban és forradalomban izmosodott, olyan erőt képviselt, amely lehetetlenné tette, hogy az új Jugoszlávia bármely más országban, más történelmi föltételek között kialakított életformát kényszerítsenek rá. Ezért közvetlenül 1948, azaz Sztálinnal való összeütközésünk után, integrális társadalmi szervezetté kezdett növekedni az öngazgatásnak a népfelszabadító háborúban fogant csírája.

Abban az időben a Jugoszláviára nehezedő nyomás olyan erővel hatott, hogy ez a fiatal, új társadalmi rendszer aligha tudta volna tartani magát, hacsak nem kapcsolódik be egy olyan másik forradalmi folyamatba, amely abban az időben megrázta az egész világot. Ez pedig a gyarmaturalom alatt élő, a függőség és a félfüggőség terhe alatt sínylő népek harca volt. Azok harca, akik meg akartak szabadulni az állandó idegen uralomtól, a politikai és gazdasági függőség minden formájától, akik szabadon és függetlenül kívántak élni. Nekünk, akik saját országunkban is ezekért a jogokért harcoltunk, csatlakoznunk kellett ehhez a törekvéshez, külpolitikánkban is harcolnunk kellett a világ népeinek szabadságáért és függetlenségéért. Az el nem kötelezettség, azaz a tömböktől és a nagyhatalmaktól való függetlenség politikája így nőtt szinte automatikusan ki az új Jugoszlávia kialakításáért, a szabad, egyenjogú nemzetek és nemzetiségek országa megteremtéséért, a dolgozók öngazgatásáért vívott harcból. Ezért nem volt nehéz nekünk — tekintet nélkül a társadalmi és politikai rendszerbeli különbségekre — megtalálni a közös hangot a világ olyan népeivel és országaival, amelyek ugyanolyan nemzetközi veszélyek közepette éltek, mint mi.

Harc a saját utunkért

Az öngazgatás és el nem kötelezettség másik fontos tényezőjét az a harc jellemzi, melyet a szocialista Jugoszlávia azért a jogáért folytatott, hogy saját maga választhassa meg a szocializmus továbbfejlesztésének út-

ját és formáit. Úgy véltük, és ezt ma is valljuk, hogy nincs a szocializmusra semmiféle modell, a szocializmus fejlődésére nincs „általános törvényszerűség”. Ellenkezőleg: valljuk, hogy éppen a szocializmus fejlődési útjainak és formáinak eltérése az, ami a történelmi fejlődésnek általános és objektív törvényszerűsége. Ezért törekedtünk arra, hogy továbbfejlesszük azokat a forradalmi hagyományokat és alkotói kezdeményezéseket, amelyek a népfelszabadító háborúban születtek, s nemcsak hogy továbbfejlesszük, hanem be is építjük szocialista társadalmunk egész rendszerébe.

Ebben a törekvésünkben, persze, a legkülönbözőbb reakciós, imperialista és kapitalista körök kitartóan megpróbálták megakadályozni bennünket, igyekeztek beavatkozni belügyeinkbe, mert úgy vélték, hogy Sztálinnal való összeütközésünk után Jugoszláviában végleg aláásták a szocializmust, s hogy az ellenforradalmi erőknél lehetősége nyílt a kapitalista rendszer visszaállítására. A másik oldalról a dogmatikusok gyakoroltak ránk állandó és kíméletlen eszmei és gyakorlati nyomást, azt állítva, hogy elárultuk a szocializmust, eladtuk magunkat az imperialistáknak, sőt hogy fasizálódunk. Ezzel az volt a céljuk, hogy ránk erőszakolják a szocializmus saját modelljét és saját külpolitikáját.

A harc, amelyet azért folytattunk, hogy megszabaduljunk a nyomás mindkét formájától, s amelyben önmagunkat védünk, csak erősítette törekvésünket, hogy szövetségeseivé, közös akciók részeseivé váljunk azoknak a népeknek, illetve országoknak, amelyek harcoltak a világ tömbök szerinti fölosztása ellen, nem csupán azért mert tisztán látták, hogy ez elkerülhetetlenül egy harmadik világháború kitöréséhez vezet, hanem mert a tömbök létezése az erőviszonyok állandó egyensúlyozására készített, és a népek fölötti befolyás, valamint a domináció más formáinak megosztásához vezet. A szocialista Jugoszlávia tehát képtelen lett volna a szocializmus továbbfejlesztésére az öngazgatás vonalán, ha egyidejűleg nem veszi fel a harcot a világviszonyok megváltoztatásáért, a tömbökre szakadás ellen, ha nem harcol a nemzetek közötti viszonyok demokratizálásáért, a népek békés egymás mellett éléséért, tekintet nélkül az egyes országok társadalmi és politikai berendezésére.

Igaz, nehezen tagadhatnánk azt a tényt, hogy a szocialista országok tömbjének lérejöttje megkönnyítette a rabságban élő népek szabadságharcát, a társadalmi haladást célzó mozgalmak harcát. Ha nem lett volna az októberi szocialista forradalom, ha nem lett volna Szovjetunió, amely képes megvédeni a forradalom alapvető folyamatait, az elnyomás alatt élő népek és osztályok szabadságharca sokkal nehezebb lett volna. És mégis: képtelenség azt föltételezni, hogy a szocializmus a tömbök még szigorúbb elkülönülésével és terjeszkedésével terjedhet tovább. Egyébként a történelem is igazolta Marx és Lenin előrelátását, mármint azt, hogy a forradalom önmagában még nem jelenti az ellentmondások és a szocialista országok összeütközésének automatikus megszűnését, sőt az arra való törekvés megszűnését sem, vagy ahogy Lenin mondta azt, hogy „a másik nyakára mászik”. Sztálin Jugoszlávia elleni támadásai, a szov-

jet-kínai viszonyok alakulása, az „eurokommunizmus” körüli nézeteltérések, legújabbán pedig Vietnam és Kambodzsa összeütközése és az ezekhez hasonló jelenségek meggyőző bizonyítékai az említett előrelátásnak

Az el nem kötelezettség lényege

A népek felszabadítása érdekében, a világ népei közt a viszonyok demokratizálása érdekében, a különböző társadalmi berendezésű országok békés egymás mellett élése, a szocializmus szabad fejlődése, az ellentétek és a szocialista országok közötti nézeteltérések — melyek tulajdonképpen a múlt örökségei ugyan, de a szocializmus időszerű dogmájává lettek kikiáltva — érdekében harcolni kell a világ tömbök szerinti fölosztása ellen, egy tömbök nélküli világért, a szabad népek alkotta világért, amelyek a kölcsönös demokratikus viszonyok megteremtésének, a békés egymás mellett élésnek a hívei. Ez lenne az el nem kötelezettség lényege. Valójában tehát annak a jognak a kiharcolása, hogy szabadon és önállóan dönthessünk a szocializmus fejlődésének további útjáról, azaz az öngazgatásért vívott harc elkerülhetetlenül a világ el nem kötelezett politikájáért vívott küzdelem forrásává vált.

Tisztában vagyunk azzal, hogy ennek a küzdelemnek nem a mároholnapra való döntés a lényege. Szerves része ez a haladó folyamatoknak, melyek egy korszakváltás — a kapitalista és a szocialista korszak — átmeneti szakaszának kísérő jelensége. Ebben a harcban azonban tisztában kell lennünk a ténnyel, hogy a harc nem csupán a kapitalista és a szocialista rendszer között folyik, hanem az a szocialista gyakorlaton belül is, olykor a szocialista országok egymás közötti viszonyában is jelen van. A szocializmus ma már nem különálló sziget a kapitalizmus tengerében — világszerte valóság, kiterjedt gyakorlat, amely korántsem szorítkozik a szocialista országok tömbjének határai közé, hanem messze túlnövi azokat.

Ezért minden túlzás nélkül mondhatom, hogy a szocialista Jugoszlávia számára a szocialista öngazgatásért vívott harc és az el nem kötelezettség érvényesítéséért vívott harc nemzetközi viszonylatban szétválaszthatatlan egységes egésznek képez.

Az öngazgatás a termelői viszonyok olyan formája, melyekben a dolgozó lehetőséget kap a közvetlen igazgatásra, az eszközökről, a munkafeltételekről, a munkájuk eredményéről, alkotásról való döntéshozatalra, tevékenységének minden szintjén és területén, azaz mindenütt, ahol a munka irányítása és a tőke a munkások kezében összpontosul.

Mi itt Jugoszláviában sohasem állítottuk, hogy munkásöngazgatásunk az öngazgatás egyetlen lehetséges formája. Nem ringatjuk magunkat olyan illúziókban, hogy ideális társadalmat építünk, s nem estünk abba a tévhitbe, hogy az öngazgatás győzelmét egyből sikerül kiharcolnunk. Ellenkezőleg: az öngazgatás fejlesztése és valóra váltása egy egész kor-

szakra való harcot és erőfeszítést követel, s az eredmény a munkásember gyakorlatának és a leghaladóbb eszmei, tudományos és politikai erőfeszítések alkotói törekvéseinek ötvözete lesz. Ezért ma az öngazgatású társadalomnak kötelessége — és a jövőben is ez lesz a feladata — leküzdeni a túlhaladott osztály-, gazdasági és egyéb társadalmi viszonyok öröklött és újonnan keletkezett ellentmondásait, konfliktusait, a legkülönbözőbb tendencióit és ellenállásait, valamint az ezekből kialakult ideológiáit és politikát.

Az öngazgatás értelme

Az öngazgatás és az öngazgatási demokrácia célja és értelme mindenekelőtt abban rejlik, hogy a fölmerülő objektív, a társadalmi viszonyokban és az ember társadalmi tudatában újra jelentkező ellentmondásokat maguk a dolgozók, a lehető legdemokratikusabb módon oldják meg. Történelmi szemszögből az öngazgatás egyben a szocialista termelőviszonyok olyan demokratikus formája, amelyben a viszonylag legkisebb krízissel, akadállyal és elferdüléssel valósulnak meg azok a társadalmi folyamatok, melyek „a szabad termelők társulásához” vezetnek. Az öngazgatás tehát a társadalmi viszonyok olyan demokratikus rendszere, amelyben viszonylag a legszabadabban folyik az osztálytársadalomból az osztály nélküli társadalomba való átállás hosszú távú társadalmi-történelmi folyamata, mégpedig — Marx szavait idézve — a munkásosztály akaratából, a munkásosztály akciója folytán és nem egy olyan erő révén, amely a munkásosztály „nevében” uralkodik.

A jugoszláv társadalom vezető eszmei-politikai erői így értelmezik a szocializmus és a szocialista öngazgatás társadalmi-történelmi szerepét, céljait és útjait. Így értelmezi a munkás, az ember is. A munkás és az ember, aki önkéntelenül és tudatosan tiltakozik az ellen, hogy az állam alattvalója, bármely monopólium bérmunkása, bürokrata-menedzser gépezet tehetetlen eszköze, a mások által megszabott fizetés puszta togyasztója legyen; tiltakozik az olyan helyzet ellen, amelyben csak ösztönös elégedetlensége, de nem tudatos tevékenysége befolyásolhat. Mindez világosan tükrözi a ma munkásának, ma emberének tagadhatatlan törekvését, aki a társadalmi lény egy mélyebb ösztönével, növekvő társadalmi tudata folytán érzi, hogy a termelőerők korszerű fejlődése már egy erősebb, teljesebb fokon biztosítja az ember alkotó egyéniségének kibontakozását.

Eddigi jelentős eredményeink ellenére nem mondhatjuk még, hogy hazánkban az öngazgatás fejlődési görbéje mindig csak fölfelé haladt. Irányát korlátozta, és még ma is befolyásolja, társadalmunk gazdasági fejlettségének viszonylag alacsony foka és számos más, a társadalom belső felépítéséből és az ország nemzetközi helyzetéből fakadó tényező. Mindez együttvéve hat az öngazgatás fejlődési ütemére és irányára, a

mindennapok gyakorlatában. Ezért az öngazgatás fejlődése nem volt mindig felfelé ívelő, volt megtorpanás, elferdülés, valóságos fordulópontjai is.

*

A hatvanas évek végén Jugoszlávia társadalmi életében egyes jelenségek (ideológiai és elméleti szempontból is) meghatározott társadalmi konfliktusokat eredményeztek. Abban az időben ugyanis nálunk igen élénk viták folytak a bővített újratermelés monopóliumának szerepéről és társadalmi-gazdasági tartalmáról, osztályjellegéről, pontosabban fogalmazva az irányító társadalmi struktúrákról, amelyek a társadalmi tulajdont képező akkumulációs eszközökkel azaz „társadalmi tőkével” való rendelkezést tekintve egy fajta technobürokratikus monopóliumná nőttek ki magukat. A vitákban a munkásosztály társadalmi-gazdasági helyzetének konkrét kérdései kerültek központi helyre, azaz a társadalmi újratermelés rendszerében a munkásosztály társadalmi-gazdasági helyzetének konkrét formái. Arra a kérdésre ugyanis, hogy egy szocialista ország a gyakorlatban mennyire tudta a tőkének a munkától való tulajdonviszonyi és ezzel egyidejűleg osztályjellegű elidegenedését megszüntetni, pontos feleletet csak a konkrét jellegzetességek és a munka, a termelőeszközök, a bővített újratermelés az akkumuláció, vagy „társadalmi tőke” irányításában kialakult viszonyok adhatnak.

Az első tényező, amely a munkás helyzetét meghatározza ebben a viszonyban a folyó, vagy élő munkájának irányítása, annak a munkának irányítása, amellyel a dolgozó naponta részt vesz a közös társadalmi munkában, és amely egyrészt a személyi jövedelem formájában térül meg, másrészt viszont — ha figyelmen kívül hagyjuk az általános társadalmi fogyasztás eszközeit —, mint holtmunka a társadalmi termelőeszközökben „testesül meg”, azaz a tőkés társadalomban a tőkét, a szocializmusban a bővített újratermelés eszközeit teremti meg. Ezek az eszközök a szocialista társadalomban valamennyi dolgozó termelőnyebb munkájának közös előfeltételét szolgálják.

A másik tényező, amely meghatározza a dolgozó helyzetét az említett eszközökkel, vagyis a holtmunkával való rendelkezés. Ha a szocialista társadalomban ez a második funkció annyira elidegenül az elsőtől, hogy a munkásnak nincs betekintése, sem lehetősége ellenőrizni, hatást gyakorolni saját munkája eredményének alkalmazására, a feltételek kialakítására más szóval, ha a dolgozó holtmunkája feletti társadalmi tulajdonjog a munkásosztályon kívül álló struktúrák, meghatározott erők monopol jogát képezi, bátran állíthatjuk, hogy az ilyen társadalomban megvannak még a bérmunka elemei, annak ellenére, hogy nincs olyan különálló osztály, amely a társadalmi tőke tulajdonjogát élvezi. Ilyen viszonyok közepette a munkáshatalom végrehajtó és ügyviteli szervei, nálunk a társult munka szervei — ahogyan Marx mondotta — a munkásosztály tulajdonburokráciája, állama és gazdasága veszi át és végzi a társadalmi tőke irányítását a dolgozók nevében mint a munkásosztály „megbízott szerve”.

Márpedig éppen ezek a jelenségek és törekvések képezik a társadalmi-gazdasági, szociális, politikai és ideológiai elferdülések, valamint összeütközések állandó forrását a szocialista társadalom fejlődésének átmeneti szakaszában.

Az említett törekvések és konfliktusok megnyilvánulásának sajátos formáival találkozunk Jugoszláviában is a szocialista öngazgatás fejlődése során. Az úgynevezett „klasszikus” társadalmi-tulajdonjogi viszonyok korábbi időszakában ezek a törekvések a gazdasági igazgatás monopóliumának és az állami tulajdon végrehajtó apparátusa politikai hatalmának állandó erősítésében nyilvánult meg, vagyis leegyszerűsítve az állami bürokrácia erősítésében. Egész sor forradalmi intézkedés következményeképpen ezek a viszonyok a munkásosztály öngazgatási helyzetének erősítése javára megváltoztak.

Csak hogy a szóban forgó ellentmondások, problémák és konfliktusok objektív forrásai ezzel még nem váltak történelmileg túlhaladottá. Tegyük azt is hozzá az effajta törekvések forrásai nem csupán a régi tudat utóhatásából táplálkoznak, bár nem kétséges, hogy itt az is szerepet játszik. A legmélyebb okok azonban a termelőerőknek — a társadalom jelenlegi fejlettségi fokán — objektíve adott struktúrájából erednek. Az egymás közötti társadalmi-gazdasági és politikai viszonyokról szólva mondhatjuk, hogy ezen a téren a dolgozók önállóan és eredményesen védik jogaikat, valamint az egymás iránti felelősséget. A munkafolyamat és termelést tekintve azonban a dolgok valamivel másképpen állnak. Szükség van a munkát szavatoló szervezésre, a munkafegyelmet és a feladatok végrehajtását biztosító szervezésre. Ezenkívül itt vannak az olyan munkák és munkafeladatok is, amelyeket csak a magasan szakképzett megfelelő végzettséggel rendelkező egyének végezhetnek. A dolgozók, akik gyakran nemcsak hogy a szükséges tudással nem rendelkeznek, hanem a munkafolyamat irányításához, az ügyvitelezéshez és tervezéshez, más szóval a bővített újratermelés eszközeivel való rendelkezéshez szükséges információkkal sem bírnak, ezért a vezetőségtől, a szakkádertől függnék, ezek pedig ily módon többé-kevésbé döntő szerephez jutnak az akkumuláció irányításában. A következmény, hogy a technobürokratikus törekvések szinte spontán, mondhatnánk a szakvezetőség tudatos tevékenysége nélkül jelentkeznek. Sőt mi több, egészen bizonyosan állíthatjuk, hogy a legtöbbjük igenis lelkiismeretesen, felelősségteljesen, a szocialista öngazgatás rendszerének megfelelően végzi munkáját. Ezek szerint a probléma forrását nem annyira a társadalmi tudat, mint inkább a társadalmi struktúra jelenlegi fejlettségi foka képezi.

A technobürokratikus „liberalizmus”

A jelzett folyamatok következményeként jelentkezett egy újabb törekvés, amely arra irányult, hogy a technobürokratikus irányítás monopolisztikus „hatalmát”, mint a társadalmi tulajdon „végrehajtó szervét”,

az állami apparátusból a társadalmi akkumuláció összpontosításának és központosításának legfelsőbb irányító központjaiba: a nagy gazdasági szervezetekbe, bankokba, kül- és belkereskedelmi vállalatokba „költöztesse” át. Az ilyen törekvések valójában a technobürokratikus-igazgatási struktúrák sajátos átalakulásának kezdetét jelentették. Arról van szó, hogy a technobürokratikus irányítási struktúrák bizonyos mértékig a társadalmi tőke kollektív tulajdonosává lettek, átvették a „megbízott végrehajtó” szerepét. Ugyanakkor azonban nem voltak semmiféle felelősséggel éppen a kollektív tulajdonos, vagyis a munkásosztály iránt. Egyszóval a technokrata törekvések az önigazgatás tulajdonképpeni elnyomásához vezettek.

Igaz az is, hogy ezek a törekvések nem harapódtak el túlságosan, mert a haladó szocialista erők viszonylagosan gyors reagálással elválták további kibontakozásuk lehetőségét. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a dolgok ilyen irányú további alakulása a gazdasági és politikai igazgatás technobürokratikus struktúráinak kezébe egyre nagyobb politikai hatalmat adna, a társadalmi rendszerben uralkodó szerephez juttatná, miáltal ezek a struktúrák a továbbiakban már a „munkásosztály nevében” gyakorolnák a hatalmat.

Egyidejűleg, de nem véletlenül társadalmunk haladó erői szembetaláltak magukat egy másik politikai jelenséggel is, amely nálunk a liberalizmus elnevezést kapta, bár semmi köze a klasszikus liberalizmushoz, és még kevésbé van köze a szabadság fogalmához. A jelenség igazi lényege abban a követelésben nyilvánult meg, hogy a szocialista erőknek, úgymond „nem kell beleavatkozniuk” a vezető igazgatási struktúrák pragmatikus tevékenységébe és nem kell gátolniuk azoknak egyre inkább növekvő hatalmát, hatását a társadalom és állam politikai struktúrájának formálásában. Magától értetődő, hogy a technobürokratikus „liberalizmus” nem korlátozódhatott csupán a szocialista önigazgatás bírálataira. Szüksége volt az államra is mint erős támpontra. Ebben a tekintetben a technobürokrácia a differenciálódás jeleit mutatta. Egy része azt remélte, hogy újra életre kel a bürokratikus-centralisztikus állam sztálinista koncepciója, másik része a burzsoá demokratikus parlamentarizmus bevezetésére helyezte tevékenységének hangsúlyát, amely a társadalmi tőke feletti hatalmat a vezető technobürokratikus struktúráknak engedné át.

Mivel Jugoszlávia többnemzetiségű társadalom, az is nyilvánvaló, hogy ezek a törekvések nacionalista és sovinszta színétet öltöttek, amiért, is a hetvenes évek elején társadalmunk kisebb méretű „politikai válságot” élt át. Ezt a válságot meg kellett oldani.

Éppen az ilyen és hasonló konfliktusokból kivezető út keresése közben az ideológiai, elméleti és gyakorlati-politikai viták során az egyik fő kérdés azokra az ellentmondásokra vonatkozott, amelyek a kapitalizmusból a szocializmusba való áttérés folyamatában a társadalmi tulajdonviszonyok egyes formáiban nyilvánulnak meg; vagyis a szocialista társadalom első lépéseitől, az állammonopólium létrehozásától a társadal-

mi tulajdonjog olyan viszonyainak megteremtéséig, amelyeket Marx a szabad termelők társulásának nevezett.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség a hazai szocialista és öngazgatási gyakorlat, de ugyanígy a mai szocialista világ gyakorlatának felméréseivel, kritikai elemzésével megpróbált feleletet adni a legfőbb, azaz központi kérdésre: a szocializmus mai gyakorlatában melyek a vázolt ellentmondások túlhaladásának és leküzdésének útjai, formái.

A bíráló talán túl éles volt mondhatná valaki, mivel a jelenségek amelyekről beszéltem, a kezdeti fázisban még igen gyengék voltak. Az is igaz, hogy a nevezett jelenségek ellenére, abban a korszakban jelentős eredményeket értünk el a szocialista öngazgatás fejlesztésében, valamint hogy az akkori irányvonal a dolgozók széles körű támogatását élvezte. Mégis úgy véltük jobb az ilyen jelenségeket mindjárt a kezdetben a bíráló tárgyává tenni, és nem akkor gondolkodni felőlük, amikor már komoly társadalmi problémát jelentenek.

Mind a saját, mind pedig a más szocialista országok tapasztalata révén a jugoszláv öngazgatási gyakorlat meglehetősen hamar szembe talált magát azzal a ténnyel, hogy a szocializmus, mint a társadalmi fejlődés átmeneti korszaka, nem mentes az ellentmondásoktól és összeütközésektől. Mi azonban sohasem tartottuk szükségesnek elkendőzni, vagy megkerülni az ellentmondásokat, problémákat és nehézségeket, amelyekkel szembe találtuk magunkat. Ehelyett nyíltan szembeszálltunk velük. Kerestük — véleményünk szerint — a szocialista öngazgatás és öngazgatási demokrácia további erősítésével, elmélyítésével meg is találtuk a számunkra legmegfelelőbb utat. A hosszú távú fejlődés szemszögéből tekintve a jugoszláv szocialista öngazgatási rendszer kiállta a történelmi próbákat és fejlődésének sorsdöntő útkeresztveződésein megtalálta tulajdon fejlődésének útját, azokat a megoldásokat amelyek lehetővé tették, hogy továbblépjen, és erősítse belső kohézióját; tulajdon társadalmi és politikai tartalmát gazdagítsa. Mindenesetre egyetlen eddigi válság sem fenyegetett azzal a veszéllyel, hogy visszafordítja a történelem kerekét.

Az el nem kötelezett országokra nehezedő nyomás

Hosszabb ideje már az el nem kötelezett országokra gyakorolt nyomással párhuzamosan terjednek az olyan „elméletek” is, mely szerint az el nem kötelezett politika történelmileg túlhaladott és korlátozott jelentőségű, mivel — a szóban forgó elméletek szerint — csupán a blokkpolitika és hidegháborús konfrontáció antitéziseként jött létre. Amikor azonban a szembenálló tömbök a konfrontáció helyett a dialógust választották — az elméletek szerint — megszűnt, feleslegessé vált az el nem kötelezett országok „közvetítő” szerepe.

Az el nem kötelezett politikának és mozgalomnak, azonban mélyebb és tartósabb forrásai, szélesebb célkitűzései vannak, az elvek időszerűsége pedig — amely a mozgalomnak egyetemes érvényt kölcsönöz, és az

egész világ szempontjából fontos távlatokat nyit —, ma semmivel sem kisebb, mint a múltban volt. Emellett az el nem kötelezett politika és mozgalom a modern világ ellentmondásos viszonyaiban az országok közötti egyenrangú kapcsolatok kialakítását sokkal inkább elősegítette, mint a pillanatnyi tömbellenes állásfoglalást. A szabad és független államok, amelyek az általános antiimperialista forradalom folyamatában és feltételei közepette vívták ki nemzeti és politikai függetlenségüket, már nem fogadták el a túlhaladott gazdasági és politikai viszonyokat, sem az elnyomás, vagy kizsákmányolás régi és újabb formáit. Az el nem kötelezett országok kialakították tulajdon nézetüket a nemzetközi viszonyok fejlesztéséről és azon voltak, sőt továbbra is azon lesznek, hogy rámutassanak az ellentmondások leküzdésének lehetőségére, az ellentétek megszüntetésére, amelyeket ma az imperialista, a kolonialista és neokolonialista örökség, a világ tömbfelosztása, a saját társadalmi „modell” más népekre való ráerőszakolása, a más országok belügyeibe való beavatkozás és a gazdasági-politikai domináció egyéb megnyilvánulási formái eredményeznek a nemzetközi viszonyokban.

Amíg a világban nem szűnik meg más népek elnyomása, függetlenségének és egyenrangúságának korlátozása, amíg veszélyeztetve van a világbéke és biztonság, mindaddig ilyen vagy olyan formában időszzerű és szükségszerű lesz az el nem kötelezett politika is mint a szabad és független népek reakciója a fentebb említett jelenségekre. Ez a politika a szocialista Jugoszlávia számára is megfelel, mert csak a szabad és egyenrangú szocialista országok építhetik tovább új egymás közötti viszonyaikat, az együttműködés és nemzetközi szolidaritás újabb formáit, egyidejűleg a nemzetközi viszonyok demokratizálásáért és az általános békés koegzisztenciáért harcolva.

Az egyenrangúsági és függetlenségi politika

Amikor azt állítom, hogy Jugoszlávia számára az öngazgatás és el nem kötelezettség egy és ugyanazon egész két fontos alkotóelemét képezi, elsősorban azt tartom szem előtt, hogy a nép, amely tulajdon országában maga irányít és igazgat, elismerve ezt a jogot más népeknek is, a nemzetközi viszonyok terén nem folytathat másféle politikát, mint az egyenrangúság, a függetlenség és kölcsönös tiszteletbentartás, vagyis az el nem kötelezett politikát. A világ munkásosztálya és legszélesebb dolgozó rétegeinek érdeke, hogy saját sorsukról döntsenek elválaszthatatlan az el nem kötelezettek mozgalmától és célkitűzéseitől, mert a szocializmust csak a szabad és egyenrangú népek építhetik. A közös célok és törekvések alapján építhető ki az el nem kötelezettek mozgalma és a világ más haladó erői együttműködésének reális és tartós alapja.

A politikai és gazdasági viszonyok fejlődése a második világháború után és az el nem kötelezett politika ebben való tényleges szerepe kétségtelenül arra mutat, hogy az el nem kötelezett politika univerzális,

világviszonylatban is jelentős, és hogy megnyitja az emberiség előtt az ellentmondások, az egyre összetettebb és összefüggőbb válságok megoldásának, megszüntetésének biztos távlatait.

Az el nem kötelezett mozgalom nem lehet a hidegháború tiszavirág életű jelensége, a világ blokkokra való felosztásának következménye, sem a nemzetközi szituáció adott pillanatának szubjektivitása konstrukciója — ha bár formáit még változtathatja — hanem csakis hosszú életű társadalmi-történelmi tényező lehet. Természetesen utópisztikus lenne azt hinni, hogy mindez máról holnapra, a világ mai osztályjellegű, társadalmi, gazdasági és politikai ellentmondásai ellenére is megvalósítható. De az el nem kötelezett mozgalom olyan erős történelmi tényező, amely megteremti a feltételeket a népek közötti újfajta viszony kialakításához, a demokratikus együttműködéshez és egymáshoz való közeledéshez. A világbéke — mint a nemzetek és az államok önálló, sokoldalú fejlődésének az előfeltétele — továbbra is az el nem kötelezettek tevékenységének legfőbb platformját alkotja a függetlenség és egyenlőség, a blokkpolitika túlhaladása, az aktív békés koegzisztencia megvalósítása, az egymás belügyeibe való be nem avatkozás és az új gazdasági viszonyok kialakítása terén. Ebben az értelemben különösen fontos a népek politikai és gazdasági függetlenségének a kivívására irányuló harc, az anyagi javak, a termelés és a létrehozott értékek felosztásával kapcsolatos új állásfoglalás, amely a fejletlen világrészek számára biztosítaná a gyorsabb fejlődést. Ez az utóbbi ma már nem csupán a fejletlen országok és az azokat támogató haladó erők érdeke, hanem az egész emberiség, a világ továbbfejlődésének alapvető követelménye.

Jugoszlávia számára az el nem kötelezettségről való lemondás a saját függetlenségéről és a szabad népek között elfoglalt helyéről való lemondást jelentené, vagyis kérdésessé tenné Jugoszláviának mint szocialista öngazgatásra épülő államnak a létét. Más szóval hazánk nemzeti és nemzetiségi számára az érintett két dolog — a szocialista öngazgatás és az el nem kötelezettség a nemzetközi viszonyokban — sohasem lehet az alku tárgya.

Fordította *Hornok Ferenc*